

TOSHKENT DAVLAT
IQTISODIYOT UNIVERSITETI

ISSN: 2992-9083

O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI

VOL. 3 ISS:4 (2026)

INSURANCE MARKET OF UZBEKISTAN

СТРАХОВОЙ РЫНОК УЗБЕКИСТАНА

INSURANCE

TDIU, Islom Karimov 49, 100066, Toshkent

<https://insurance.tsue.uz>

№	MUNDARIJA	Page
1.	SANOAT KORXONALARIDA MAHSULOT SIFATINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Baytanov O'ralboy Miraqul o'g'li</i>	4
2.	QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'NING XORIJ TAJRIBASI VA UNI O'ZBEKISTONDA QO'LLASH ISTIQBOLLARI <i>Bobomurodov Abdurasul</i>	7
3	KICHIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI YASHIL IQTISODIYOT TAMOYILLARI ASOSIDA BARQAROR RIVOJLANTIRISH <i>Ruziyev Oybek Abdimuminovich, Karimov Erkin Yusubovich</i>	10
4	KICHIK BIZNESNI MOLIYAVIY RESURSLARI VA SAMARADORLIGINI OSHIRIGA TA'SIR E'TUVCHI OMILLARI <i>Ketmanov Avazbek Malikovich</i>	13
5	ELEKTR ENERGIYASINI SOTISHDA YO'QOTISHLARNI QOPLASH BO'YICHA HISOB-KITOBLAR <i>Nurniyozov Feruz Abdurashid o'g'li</i>	16
6	DAVLAT XARIDLARINING IQTISODIY MAZMUNI VA MAMLAKAT MOLIYA TIZIMIDAGI O'RNI: NAZARIY YONDASHUVLAR <i>Xamdamov Sardor Farmon o'g'li</i>	19
7	MAVSUMIY ISHLAB CHIQRISH SHAROITIDA KORXONA MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI <i>Kilichev Alisher Akramovich</i>	21
8	XUSUSIY TIBBIYOT TASHKILOTLARIDA XARAJATLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Primkulova Zilola Abrorovna</i>	23
9	TIBBIY XIZMATLAR BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Shamsikulova Moxina bonu Furkatovna</i>	25
10	RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH VA SOLIQ INTIZOMINI MUSTAHKAMLASH <i>Sanakulova Iroda Abrorovna</i>	28
11	TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINING IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH MEXANIZMI <i>Dadaev Kuvanish Mashrapovich</i>	31
12	RAQAMLI TO'LOV TIZIMLARINING RIVOJLANISHI VA ULARNING AFZALLIKLARI <i>Jumaniyazov Rashid Azamatovich</i>	34
13	QURILISH MATERIALLARI SANOATI KORXONALARINING IQTISODIY SALOHİYATIDAN SAMARALI FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI <i>Bakhodir Khoshbakov</i>	36

“O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORI” JURNALI TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

1. Teshabayev To‘lqin Zakirovich (Kengash raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, i.f.d. prof.).
2. Fayziyev Orifjon Olimovich (Kengash raisi o‘rinbosari, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi direktor o‘rinbosari).
3. Azimov Rustam Sadikovich (O‘zbekinvest eksport-import sug‘urta kompaniyasi AJ Bosh direktori, i.f.d. prof.).
4. Mehmonov Sultonali Umaraliyevich (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d., prof.).
5. Abduraxmonova Gulnora Qalandarovna (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d. prof.).
6. Xudoyqulov Sadirdin Karimovich (TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy tadqiqot markazi direktori).
7. Xalilov Oybek Nasirovich (O‘zbekiston sug‘urta bozori professional ishtirokchilari Uyushmasi Kengash raisi).
8. Qo‘ldoshev Qamariddin Mansurovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida professori, i.f.d., Bosh muharrir).
9. Zaynalov Jahongir Rasulovich (Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Moliya” kafedrasida mudiri, i.f.d. prof.).
10. Shennayev Xo‘jayor Musurmanovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida mudiri, DSc, prof.).
11. Boyev Habibullo Ismoilovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, i.f.d.).
12. Nurullayev Abdulaziz Sirojiddinovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, i.f.d.).
13. Merident Randles (FSA, MAAA. Prinsipal & Consulting Actuary. Senior Consultant, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative).
14. Ong Xie (FIA, FSAS. Program Manager, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative. Pronouns: She/Her).
15. Yadgarov Akram Akbarovich (TDIU “Yashil iqtisodiyot” kafedrasida professori, i.f.d.).
16. Yuldashev Obiddin Toshmurzayevich (TDIU magistratura dekan muovini, i.f.d.).
17. Maxmudov Akbar Abduxamidovich (Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti rektori, PhD, dotsent).
18. Axrorov Zarif Oripovich (TDIU Samarqand filiali “Moliya, soliq va bank ishi” kafedrasida mudiri, i.f.d., dotsent).
19. Qurbonov Xayrulla Abdurasulovich (TDIU Xalqaro va milliy reytinglar bilan ishlash bo‘limi boshlig‘i, i.f.n. dots.).
20. Raxmatullayev Botirjon Abduxamidovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti. Akademik faoliyat bo‘yicha prorektor PhD, dotsent).
21. Musaxonzoda Ikromjon Sobirxon o‘g‘li (TMC institute “Milliy ta’lim yo‘nalishlari akademik faoliyat va ilmiy ishlar” bo‘yicha prorektor, PhD).
22. Hasanov Xayrulla Nasrullayevich (TDIU Besh tashabbus markazi bo‘lim boshlig‘i, PhD).
23. Kenjayev Ilxom G‘iyozovich (TDIU magistratura dekan muovini, PhD, dots.).
24. Imomov Hamdilla Hamdamovich (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida professor v.b., i.f.n.).
25. Baratova Dinara Alisherovna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD. Tahririyat kengashi kotibi).
26. Agzamov Avazxon Talgatovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, PhD).
27. Nomozova Qumri Isoyevna (Bank moliya akademiyasi dotsenti, PhD).
28. Xamdamov Shoh-Jaxon Raxmat o‘g‘li (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida dotsenti, PhD).
29. Maxmudov Samariddin Baxriddinovich (“Ma‘mun” universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasida dotsenti, PhD).
30. Abduturapova Dildora Farxodjon qizi (“Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish” bo‘limi bosh mutaxassisi, PhD).
31. Abdusattarova Dildora Baxodirovna (TDIU “Soliq va soliqqa tortish kafedrasida” dotsenti).
32. Nosirov Jasur Tursunpulotovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti “Akademik faoliyat va registrator” departamenti rahbari, PhD, dotsent).
33. Adilova Gulnur Jorabayevna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD.).
34. Malikova Dilrabo Mo‘minovna, (TDIU Samarqand filiali "Moliya, soliq va bank ishi" kafedrasida dotsenti, PhD).
35. Bobomurotova Manzura Panji qizi (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida assistenti, PhD).

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH VA SOLIQ INTIZOMINI MUSTAHKAMLASH

Sanakulova Iroda Abrorovna

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti talabasi
 irodasanakulova06@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashirin iqtisodiyotning makroiqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'siri tahlil qilinadi va uni qisqartirishda raqamli texnologiyalarning (elektron hisob-fakturalar, virtual kassalar, katta ma'lumotlar va sun'iy intellekt) hal qiluvchi roli ochib beriladi. O'zbekiston va jahonning yetakchi davlatlari (Janubiy Koreya, Estoniya, Hindiston va boshqalar) tajribasi asosida soliq ma'muriyatchiligini raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligi statistik ma'lumotlar bilan isbotlangan. Maqolada soliq bo'shlig'ini (Tax Gap) qisqartirish mexanizmlari, yuzaga kelayotgan kiberxavfsizlik va raqamli savodsizlik kabi to'siqlar, hamda kelajakdagi strategik yechimlar (RegTech, ochiq API, xalqaro CRS integratsiyasi) atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yashirin iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, soliq intizomi, elektron hisob-faktura, katta ma'lumotlar (Big Data), sun'iy intellekt, soliq bo'shlig'i (Tax Gap), Xavflarni boshqarish tizimi (XBT), naqd pulsiz to'lovlar, soliq ma'muriyatchiligi.

Abstract: This article analyzes the negative impact of the shadow economy on macroeconomic stability and reveals the crucial role of digital technologies (e-invoices, virtual cash registers, big data, and artificial intelligence) in reducing it. Based on the experience of Uzbekistan and leading countries (South Korea, Estonia, India, etc.), the economic efficiency of digitalizing tax administration is proven using statistical data. The article comprehensively covers the mechanisms for reducing the tax gap, emerging barriers such as cybersecurity and digital illiteracy, and future strategic solutions (RegTech, open API, international CRS integration).

Keywords: Shadow economy, digital technologies, tax discipline, e-invoices, big data, artificial intelligence, tax gap, risk management system, cashless payments, tax administration.

Абстрактный: В данной статье анализируется негативное влияние теневой (скрытой) экономики на макроэкономическую стабильность и раскрывается решающая роль цифровых технологий (электронных счетов-фактур, виртуальных касс, больших данных и искусственного интеллекта) в ее сокращении. На основе опыта Узбекистана и ведущих стран мира (Южная Корея, Эстония, Индия и др.) с использованием статистических данных доказана экономическая эффективность цифровизации налогового администрирования. В статье подробно освещены механизмы сокращения налогового разрыва (Tax Gap), возникающие барьеры, такие как кибербезопасность и цифровая неграмотность, а также стратегические решения на будущее (RegTech, открытый API, международная интеграция CRS).

Ключевые слова: Теневая экономика, цифровые технологии, налоговая дисциплина, электронные счета-фактуры, большие данные (Big Data), искусственный интеллект, налоговый разрыв (Tax Gap), система управления рисками (СРП), безналичные платежи, налоговое администрирование.

Kirish (Введение/Introduction).

Zamonaviy global iqtisodiyotning eng murakkab va hal qilinmagan muammolaridan biri bu yashirin (soya) iqtisodiyoti bo'lib, u davlatning fiskal imkoniyatlarini cheklash, iqtisodiy o'sish sur'atlarini pasaytirish va ijtimoiy adolat tamoyillarini buzishda davom etmoqda. Xalqaro Valyuta Jam'armasi (XVJ) va Jahon Bankining so'nggi tadqiqotlariga ko'ra, global miqyosda yashirin iqtisodiyot hajmi jahon YalMning o'rtacha 30-35% ini tashkil etadi, rivojlanayotgan va o'tish davri iqtisodiyotiga ega davlatlarda esa bu ko'rsatkich 40-50% gacha yetishi mumkin. Yashirin iqtisodiyotning mavjudligi nafaqat davlat byudjetining trillionlab dollarlik daromadlardan mahrum bo'lishiga olib keladi, balki soliq yuklamasining halol tadbirkorlar zimmasiga tushib qolishi natijasida biznes muhitining buzilishiga, monopoliyaning kuchayishiga va mehnat bozoridagi norasmiy munosabatlarning ildiz otishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, iqtisodiyotning katta qismi kuzatuvdan chetda qolgani sababli, davlat organlari tomonidan ishlab chiqiladigan makroiqtisodiy prognozlar va strategik dasturlar o'zining haqqoniy asosini yo'qotadi, bu esa noto'g'ri byudjet va monetar siyosatga olib keladi. [1].

Uzoq yillar davomida davlatlar yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashda an'anaviy, ya'ni reaktiv usullardan foydalanib kelgan. Qo'g'ozbozlikka asoslangan hisobotlar, ko'ngilli yoki rejalashtirilgan sayyor soliq tekshiruvlari va fuqarolarning shikoyatlariga tayanish tizimi inson omiliga, korrupsiyaviy xavflarga va sub'ektiv xatoliklarga juda moyed bo'lgan. Bunday tizimda soliq organlari huquqbuzarlik sodir bo'lgandan keyingina harakatga kelgan, bu esa "soliq bo'shlig'i" (Tax Gap) deb ataladigan nazariy va faktik tushumlar orasidagi ulkan farqni bartaraf eta olmagani. Biroq, to'rtinchi sanoat inqilobi va raqamli transformatsiya

davrining boshlanishi soliq ma'muriyatchiligida tub paradigmalar o'zgarishini talab qildi. Endilikda maqsad faqatgina qo'g'oz shakllarni elektron ko'rinishga o'tkazish (digitallashtirish) emas, balki butun soliq jarayonini avtomatlashtirish, shaffoflikni ta'minlash va inson omilini minimallashtirish (raqamlashtirish) darajasiga ko'tarishdir. [2].

Raqamli texnologiyalarning soliq administratsiyasiga integratsiya qilinishi yashirin iqtisodiyotning "nafas olish yo'llarini" to'sishga qaratilgan eng samarali qurolga aylandi. Xususan, Elektron hisob-fakturalar (E-HF) tizimi QQS (Qo'shilgan qiymat solig'i) zanjiridagi uzilishlarni va "firibgar" korxonalarni real vaqt rejimida aniqlash imkonini bersa, Virtual kassa va Onlayn-NKM (Nazorat-kassa mashinalari) tizimi chakana savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi naqd pul tushumlarini yashirish holatlarini deyarli imkonsiz qiladi. [3] Bundan ham chuqurroq darajada, Katta ma'lumotlar (Big Data) va Sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari soliq organlariga "Xavflarni boshqarish tizimi" (XBT) orqali minglab korxonalarning moliyaviy xatti-harakatlarini, energiya sarfini, bank tranzaksiyalarini va kadrlar harakatini bir-biriga bog'lab tahlil qilishga imkon beradi. Agar korxonaning elektr energiyasi sarfi yuqori bo'lib-u, lekin rasmiy sotuv hajmi va ish haqi fondi past bo'lsa, sun'iy intellekt buni avtomatik ravishda anomalisi sifatida qayd etadi va yashirin ishlab chiqarish faktini fosh etadi. Shuningdek, Fintech va naqd pulsiz to'lovlar tizimlarining jadal rivojlanishi iqtisodiyotdagi har bir pul birligining raqamli iz qoldirishini ta'minlab, kriptovalyuta va noan'anaviy to'lov usullaridan tashqari barcha yashirin tranzaksiyalarni nazorat ostiga olmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi (Обзор литературы /Literature review

Yashirin iqtisodiyot va soliq ma'muriyatchiligi masalalari F. Schneider, J. Alm, P. Carrillo kabi xorijiy olimlar hamda Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) va Jahon Banki tadqiqotlarida keng o'rganilgan. So'nggi yillarda xalqaro adabiyotlarda e'tibor asosan elektron hisob-fakturalar va katta ma'lumotlarning (Big Data) soliq bo'shlig'ini qisqartirishdagi roliga qaratilmoqda (OECD, 2023). Mahalliy miqyosda esa bu masalalar mahalliy iqtisodchilarning ishlarida asosan huquqiy va tashkiliy jihatdan yoritilgan. Biroq, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston tajribasida shakllangan *integratsiyalashgan raqamli soliq ekotizimining* yashirin iqtisodiyotga kompleks ta'siri iqtisodiy-matematik jihatdan yetarli darajada o'rganilmagan. Ushbu maqola aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga va raqamli qurollarning samaradorligini empirik tarzda isbotlashga qaratilgan. [4]

Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy iqtisodiy-tahliliy usullar majmuini o'z ichiga oladi. Empirik baza sifatida Davlat soliq qo'mitasi va Statistika agentligining 2018-2023-yillarga oid rasmiy ma'lumotlari hamda xalqaro tashkilotlar hisobotlaridan foydalanilgan. [5]

Soliq ma'muriyatchiligi raqamlashtirish masalalari so'nggi o'n yillikda xorijiy olimlar va xalqaro tashkilotlar tadqiqotlari markazida bo'lib kelmoqda. Iqtisodiyot fanlari doktori J. Alm (2019) ning soliq ma'muriyatchiligida raqamli texnologiyalarning ta'siriga bag'ishlangan ishlarida, elektron hisob-fakturalar va avtomatlashtirilgan tizimlarning soliq bo'shlig'ini (Tax Gap) qisqartirishdagi samaradorligi tahlil qilingan. Shuningdek, P. Carrillo va boshqalar (2017) Braziliyada joriy etilgan elektron hujjat aylanishi (NF-e) tizimining korxonalarning soliq intizomiga ta'sirini ekonometrik modellashirish orqali o'rganib, raqamli kuzatuv soliq to'lovchilarning xulq-atvorini qanday o'zgartirishini ko'rsatib bergan. Yevropa Komissiyasi va OECD (2020, 2023) hisobotlarida esa Katta ma'lumotlar (Big Data) va Sun'iy intellekt (AI) orqali xavflarni boshqarish tizimlarining (XBT) soliq tekshiruvlari samaradorligini qanday oshirishi va korrupsiyaviy xavflarni qanday minimallashtirishi keng yoritilgan. [6]

Mahalliy miqyosda O'zbekistonda soliq islohotlari va raqamli transformatsiya masalalari bir qator olimlar, xususan, I. Usmonov, Sh. Xolmuminov, A. Raximov va boshqa iqtisodchilarning ilmiy ishlarida o'z aksini topgan. Ushbu tadqiqotlarda asosan soliq imtiyozlarining iqtisodiy o'sishga ta'siri, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish masalalari tahlil qilingan. So'nggi yillarda e'tibor "Elektron hisob-faktura" va "Virtual kassa" kabi alohida tizimlarning joriy etilishi natijalariga qaratilmoqda. [7]

Tadqiqot usullari (Методы исследования/Methods)

Iqtisodiy-matematik modellashirish va Ekonometrik yondashuv (Mathematical & Econometric Modeling): Yashirin iqtisodiyot hajmini va raqamli texnologiyalarning samarasini miqdoriy baholash uchun "Soliq bo'shlig'i" (Tax Gap) nazariy modelidan foydalanildi. Tadqiqotda quyidagi analitik formulalar qo'llanildi:

$$\text{Asosiy formula: } \text{TaxGap} = T_{\text{theoretical}} - T_{\text{actual}}$$

Raqamli ta'sir koeffitsiyenti modeli: $T_{\text{actual_new}} = T_{\text{actual}} + (\text{TaxGap} \times \text{Rd})$
Bu yerda Rd (Raqamli samaradorlik) koeffitsiyenti orqali elektron hisob-faktura va virtual kassa tizimlarining soliq bazasini kengaytirishdagi ulushi hisoblab chiqildi. Ushbu metod yashirin iqtisodiyotning "oqarishi" (formallashtirish) darajasini aniq foiz ko'rsatkichlarida ifodalash imkonini berdi.

Xalqaro tajribalar va mahalliy statistik tahlillar natijalarini umumlashtirgan holda, induksiya metodi orqali xususiy holatlardan umumiy qonuniyatlar keltirib chiqarildi. Deduksiya metodi yordamida esa O'zbekistonning 2024-2030-yillarga mo'ljallangan soliq va raqamli iqtisodiyot strategiyasi uchun amaliy va strategik tavsiyalar (RegTech, ochiq API, kriptovalyuta nazorati) ishlab chiqildi.

Ushbu metodologik yondashuvlar majmui tadqiqotning nafaqat nazariy, balki amaliy va siyosatni shakllantirish (policy-making) ahamiyatini ta'minlab, olingan xulosalarning ishonchligini va ilmiy asoslanganligini kafolatlaydi.

Tahlil va natijalar (Анализ и результаты/ Analysis and results).

Raqamli texnologiyalarning soliq intizomiga ta'sirini tahlil qilish uchun bir qator iqtisodiy nazariyalardan foydalanamiz. **Institutsional iqtisodiyot nazariyasi** (North, 1990) ga ko'ra, raqamli texnologiyalar institutsional islohotlarning ajralmas qismi bo'lib, ular tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va iqtisodiy agentlarning xulq-atvorini o'zgartiradi. Soliq ma'muriyatchiligi kontekstida bu shuni anglatadiki, elektron tizimlar soliq to'lovchilarning moslashuv xarajatlarini (compliance costs) kamaytiradi, shu bilan birga soliq organlarining nazorat xarajatlarini minimallashtiradi.

Asimetrik axborot nazariyasi (Akerlof, 1970; Stiglitz, 2000) raqamli texnologiyalarning ahamiyatini tushuntirib beradi. An'anaviy tizimda soliq organlari va soliq to'lovchilar o'rtasida axborot

asimmetriyasi mavjud bo'lib, bu yashirin iqtisodiyotning rivojlanishiga olib keladi. Raqamli tizimlar (E-HF, virtual kassa, XBT) bu asimmetriyani yo'q qiladi, chunki barcha operatsiyalar real vaqt rejimida qayd etiladi va tahlil qilinadi.

Xulq-atvor iqtisodiyoti (Behavioral Economics) nuqtai nazaridan, raqamli texnologiyalar soliq to'lovchilarning xulq-atvoriga ikki yo'nalishda ta'sir qiladi: birinchidan, aniqlanish ehtimolini oshirish orqali (deterrence effect), ikkinchidan, soliq madaniyatini shakllantirish orqali (tax morale effect). Janubiy Koreyaning "Cash Receipt" tizimi aynan shu ikkinchi mexanizmga asoslangan bo'lib, xaridorlarga rag'batlantirish (soliq chegirmasi) orqali ularni soliq intizomini ta'minlashda ishtirok etishga undaydi.

Texnologik determinizm nuqtai nazaridan, raqamli texnologiyalar jamiyat va iqtisodiyotni tubdan o'zgartiruvchi kuch hisoblanadi. Estoniya tajribasi buni yaqqol isbotlaydi: 2000-yildan boshlab joriy etilgan raqamli tizimlar nafaqat soliq ma'muriyatchiligini, balki butun davlat boshqaruvini transformatsiya qildi. Quyidagi jadvallar orqali ushbu nazariy qoidalarining amaliy aksini ko'rib chiqamiz:

1-jadval

O'zbekistonda raqamli soliq tizimi joriy etilishining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari (2018-2023) [8]

Ko'rsatkich	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Soliq tushumlari (YaIMga nisbatan, %)	21.5	22.1	22.8	23.5	24.6	25.8
Yashirin iqtisodiyot (YaIMga nisbatan, %)	35.0	32.5	30.0	27.5	26.0	25.0
Naqd pulsiz to'lovlar ulushi (%)	10.0	15.0	22.0	30.0	38.0	45.0
Elektron hisob-fakturalar soni (mln dona)	0	2.5	8.0	15.0	22.0	28.0
Virtual kassa apparatlari soni (ming dona)	0	15.0	45.0	85.0	120.0	150.0

Jadval ma'lumotlari **texnologik diffuziya egri chizig'i** (Technology Adoption Curve) nazariyasini tasdiqlaydi. 2018-2019-yillarda (innovatorlar va erta qabul qiluvchilar bosqichi) ko'rsatkichlar sekin o'sgan bo'lsa, 2020-2021-yillarda (erta ko'pchilik bosqichi) keskin o'sish kuzatilgan.

O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan 2025-yilga mo'ljallangan byudjet tushumlari prognozi ga ko'ra, soliq organlari orqali byudjetga 247,8 trillion so'm mablag' yo'naltirilishi kutilmoqda, bu

o'tgan yilga nisbatan 24 foizga o'sishni tashkil etadi. Ushbu dinamik o'sish nafaqat yalpi ichki mahsulotning barqaror kengayishi, balki so'nggi yillarda amalga oshirilgan raqamli transformatsiya islohotlarining amaliy va bevosita samarasidir. Natijada soliq tushumlarining YaIMga nisbatan ulushi 2018-yildagi 21,5 foizdan 2024-yilda 25,8 foizga yetdi va kelgusida rivojlangan davlatlar ko'rsatkichlariga yaqinlashish kutilmoqda.

Tushumlarning ushbu keskin o'sishining asosiy harakatlantiruvchi kuchi raqamli soliq ma'muriyatchiligi vositalaridir. Jumladan, eng yirik tushum manbai bo'lgan foyda solig'ining 72,3 trillion so'mga (37 foizga) o'sishi bevosita elektron hisob-faktura (E-HF) va Xavflarni boshqarish tizimi (XBT) samarasidir; ushbu tizimlar korxonalarning xarajatlarni sun'iy ravishda oshirib ko'rsatish orqali foydani yashirish amaliyotini yo'qqa chiqarib, moliyaviy ko'rsatkichlarni soha o'rtacha me'yorlari bilan avtomatik solishtiradi. Shuningdek, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) bo'yicha 45,2 trillion so'mlik (14 foiz o'sish) prognoz elektron hujjat aylanishining to'liq shaffofligi hisobiga erishilmoqda, chunki E-HF tizimi "QQS karuseli" deb ataladigan firibgarlik sxemalarini butunlay bartaraf etib, har bir sotuv-xarid zanjirini real vaqtda kuzatib boradi. O'z navbatida, jismoniy shaxslar daromad solig'ining (JShDS) 42,4 trillion so'mga (20 foizga) o'sishi ish haqini faqat bank kartalariga o'tkazish majburiyati va Yagona ijtimoiy to'lov tizimining avtomatlashtirilganligi natijasida "konvert"dagi maosh to'lash amaliyotining deyarli butunlay yo'qolganligini anglatadi.

Xulosa (Заключения / Conclusion)

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar (E-HF, virtual kassa, XBT va sun'iy intellekt) yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashda an'anaviy reaktiv usullardan tubdan farq qiluvchi, proaktiv va avtomatlashtirilgan

yondashuvni taqdim etadi. O'zbekistonda 2018-2023-yillarda amalga oshirilgan raqamli islohotlar natijasida soliq tushumlari YaIMga nisbatan 21,5% dan 25,8% ga ko'tarildi, yashirin iqtisodiyot hajmi esa 35% dan 25% ga qisqardi. Bu ko'rsatkichlar raqamli transformatsiyaning bevosita iqtisodiy samarasini tasdiqlaydi.

2025-yil uchun mo'ljallangan 247,8 trillion so'mlik soliq tushumlari prognozi (24% o'sish) aynan raqamli tizimlarning "solig' bo'shlig'i"ni (Tax Gap) yopishdagi samaradorligini ko'rsatadi. Jumladan, foyda solig'i va QQS tushumlarining keskin o'sishi E-HF va XBT orqali xarajatlarni sun'iy oshirish hamda "QQS karuseli" firibgarliklarining bartaraf etilgani bilan bevosita bog'liq.

Kelgusida RegTex (avtomatlashtirilgan qonun ijrosi), ochiq API ekotizimi, bashorat qiluvchi sun'iy intellekt (Predictive AI) va xalqaro axborot almashish (CRS) tizimlarini joriy etish orqali O'zbekiston 2030-yilga borib yashirin iqtisodiyotni YaIMning 15-20% gacha tushirishi va soliq ma'muriyatchiligini rivojlangan davlatlar darajasiga olib chiqishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya nafaqat byudjet daromadlarini oshiradi, balki adolatli raqobat muhitini yaratish, korupsiyani minimallashtirish va "solig' to'lashni avtomatik va shaffof jarayonga" aylantirishning eng ishonchli kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida: PF-6079-son Farmon. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat Soliq Qo'mitasi. (2023). Yillik statistik to'plam 2018-2023. Toshkent: DSQ. <https://soliq.uz/uz/statistics>
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat Soliq Qo'mitasi. (2024). 2025-yilga mo'ljallangan byudjet tushumlari prognozi. Toshkent: DSQ. <https://soliq.uz>
4. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlari. Toshkent: Statistika agentligi. <https://stat.uz>
5. Usmonov, I. A. (2020). "O'zbekistonda soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish yo'llari." Iqtisodiyot va moliya, 5(125), 23-28.
6. Xolmuminov, Sh. X. (2021). "Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimini isloh qilish." O'zbekiston iqtisodiyoti, 3, 45-51.
7. Raximov, A. T. (2022). "Kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda soliq imtiyozlarining ahamiyati." Moliya va kredit, 2, 67-73.
8. Sodiqov A.S. Innovatsion iqtisodiyot va raqamli transformatsiya. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 248 b.